

ธีระวัฒน์ แสนคำ. 2559. “วัดท่าพระเจริญพรต : หลักฐานพุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย
ในจังหวัดนครสวรรค์” ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม.
หน้า 62-76.

วัดท่าพระเจริญพรต :
หลักฐานพุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลายในจังหวัดนครสวรรค์
Thaphra Charoenphrot Temple :
Buddhist Art Evidence in the Late Ayutthaya Period
in Nakhon Sawan Province

ธีระวัฒน์ แสนคำ*

Teerawatt sankom

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

บทคัดย่อ

วัดท่าพระเจริญพรต ตั้งอยู่ที่บ้านมะเกลือ ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ภายในวัดมีโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะและพุทธศิลป์ ได้แก่ โบสถ์ พระประธานภายในโบสถ์ และใบเสมารอบโบสถ์ จากการศึกษพบว่า โบราณสถานสำคัญภายในวัดท่าพระเจริญพรตมีลักษณะคล้ายคลึงกับโบราณสถานสมัยอยุธยาตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22-23) ที่พบในเขตพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งควรแก่การศึกษาและอนุรักษ์ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของจังหวัดนครสวรรค์สืบไป

คำสำคัญ : วัดท่าพระเจริญพรต, พุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย, จังหวัดนครสวรรค์

Abstract

Taphra Charoenphrot temple located at Ban Makluea, Ban Makluea subdistrict, Muang Nakhon Sawan district, Nakhon Sawan province. This temple is history, archaeological, art history and Buddhist art including the church, the Buddha inside church and SEMA round church. The study found that ruins of a Buddhist temple ruins similarities to the late Ayutthaya period. (As of the end of the century 22-23) found in Ayutthaya district, Ayutthaya province which is supposed to study and conserve the resources of Nakhon Sawan province forever.

Keywords : Wat Taphra Charoenphrot, Buddhist Art in the Late Ayutthaya, Nakhon Sawan Province

ความนำ

พื้นที่จังหวัดนครสวรรค์เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บริเวณปากน้ำโพอันเป็นจุดที่แม่น้ำน่านกับแม่น้ำปิงไหลมาบรรจบกันและมีชื่อเรียกใหม่ว่า แม่น้ำเจ้าพระยา ถือเป็นตำแหน่งชุมทางการคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก ซึ่งมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ ทำให้พบหลักฐานว่าบริเวณทางทิศตะวันตกของปากน้ำโพเคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณขนาดใหญ่สมัยสุโขทัย คือ “เมืองพระบาง”

(ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552) และต่อมาเมื่ออาณาจักรสุโขทัยถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา เมืองพระบางก็ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นเมืองนครสวรรค์ และเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่าเรื่อยมา

ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของเมืองนครสวรรค์เป็นชุมทางคมนาคมและมีเส้นทางเชื่อมโยงไปยังเมืองสำคัญต่าง ๆ ในหัวเมืองฝ่ายเหนือและอาณาจักรข้างเคียง โดยเฉพาะทางด้านแม่น้ำปิงที่สามารถเชื่อมโยงต่อไปยังเมืองกำแพงเพชร เมืองตากและบรรดาบ้านเมืองในอาณาจักรล้านนาได้ ทำให้สองฝั่งแม่น้ำปิงมีร่องรอยชุมชนโบราณและโบราณสถานที่ยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะที่ร่วมสมัยกรุงศรีอยุธยากระจายตัวอยู่เป็นระยะ ตั้งแต่บริเวณปากน้ำโพขึ้นมาในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ก็มีร่องรอยชุมชนโบราณและโบราณสถานสำคัญหลายแห่ง เช่น ชุมชนโบราณที่บ้านแก่ง-วัดบ้านแก่ง ชุมชนโบราณที่บ้านมะเกลือ-วัดท่าพระเจริญพรต ชุมชนโบราณที่บ้านมหาโพธิ์-วัดมหาโพธิ์ใต้ เป็นต้น แต่เนื่องจากพื้นที่เหล่านี้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ยาวนานและผ่านบริบททางด้านการเมืองและการสงครามระหว่างไทยกับพม่า จึงทำให้ชุมชนและศาสนสถานผ่านการถูกทิ้งร้าง เมื่อมีชุมชนกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บูรณะฟื้นฟูบ้าง รื้อถอนบ้าง ตามแต่สภาพการใช้งาน

ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งนำเสนอข้อมูลและการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ร่วมสมัยอยุธยาตอนปลาย คือตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลงมาจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา (สันติ เล็กสุขุม, 2550) ที่พบภายในบริเวณวัดท่าพระเจริญพรต ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งนับว่ามีสภาพทางพุทธศิลป์ที่ค่อนข้างสมบูรณ์มากเมื่อเทียบกับสถานที่อื่นในบริเวณใกล้เคียง และยังไม่ได้ได้รับการศึกษาหรือนำเสนอให้เป็นรับรู้ในวงวิชาการเท่าใดนัก เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับผู้ที่สนใจจะดำเนินการศึกษาต่อยอดและขยายผลการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์ต่อไป

ความสำคัญของการศึกษา

ที่ผ่านมา ผู้คนส่วนใหญ่มักจะมีความรู้ความเข้าใจว่า วัดวาอาราม โบราณสถานหรืออาคารบ้านเรือนที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา นั้น ได้ถูกกองทัพพม่าเผาทำลายไปจนหมดสิ้นเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2310 ทิ้งไว้แต่เพียงซากอิฐปูนของอาคารหรือปูชนียสถานอันผู้พังเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ภัยสงครามได้ทำลายเฉพาะอาคารบ้านเรือนและศาสนสถานที่อยู่ในเขตพระนครและตามบ้านเมืองที่อยู่ในเขตปริมณฑลรวมทั้งอยู่ในแนวเส้นทางที่ทหารพม่ากรีธาทัพผ่านมา ยังมีอาคารบ้านเรือนและ

ศาสนสถานอีกจำนวนไม่น้อยที่ยังคงมีสภาพสมบูรณ์และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งกระจายอยู่ตามพื้นที่เมืองต่าง ๆ ที่เป็นชุมชนดั้งเดิมตั้งแต่สมัยอยุธยา

นครสวรรค์เป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความเป็นเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างน้อย เคยอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรสุโขทัยมาก่อนที่จะถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ในช่วงระยะเวลาที่เมืองนครสวรรค์อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเป็นเวลากว่า 400 ปี ทำให้ได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรมจากกรุงศรีอยุธยาผ่านรูปแบบทางการเมืองการปกครองด้วย ดังจะพบว่ามีร่องรอย ศาสนสถานหลายแห่งในจังหวัดนครสวรรค์ที่ได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรมจากกรุงศรีอยุธยาหลงเหลืออยู่ เช่น ศาสนสถานภายในวัดเกษียณเหนือ อำเภอชุมแสง วัดเกรียงไกรกลาง อำเภอเมืองนครสวรรค์ วัดเกาะหงส์ อำเภอโกรกพระ และวัดท่าพระเจริญพรต อำเภอเมืองนครสวรรค์ เป็นต้น

เพื่อความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการศึกษามรดกพุทธศิลป์สมัยอยุธยาในจังหวัดนครสวรรค์ อันจะนำมาซึ่งการรวบรวมองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และพุทธศิลป์ในจังหวัดนครสวรรค์ ผู้เขียนจึงได้ทำการศึกษามรดกพุทธศิลป์ในวัดท่าพระเจริญพรต ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นกรณีศึกษาเริ่มต้นก่อนจะขยายขอบเขตพื้นที่การศึกษาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นต่อไป

เนื่องจากที่ผ่านมาวัดท่าพระเจริญพรตถูกนำเสนอข้อมูลว่ามีความเก่าแก่และเริ่มสร้างวัดเมื่อ พ.ศ.1943 ในรัชสมัยของพระรามาธิบดีราช (พ.ศ. 1938 - 1952) สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 1953 (วัดท่าพระเจริญพรต, ออนไลน์) แต่ไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์ใดในขณะนั้นที่สามารถรองรับข้อมูลดังกล่าวนี้ได้ นอกจากนี้ หลวงพ่อโตซึ่งเป็นพระประธานในโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต ก็ถูกนำเสนอว่ามีอายุกว่า 600 ปี ดังที่ปรากฏว่ามีการสร้างวัตถุมงคลหลวงพ่อโตพระประธานในโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต “รุ่น 600 ปี” ขึ้นมาให้พุทธศาสนิกชนเช่าสักการบูชาเมื่อ พ.ศ.2553 ทั้งที่ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะที่พบภายในวัดนี้ สะท้อนให้เห็นว่าวัดท่าพระเจริญพรตน่าจะมีการสร้างขึ้นไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 21

ดังนั้น เพื่อเป็นการนำเสนอผลการศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และพุทธศิลป์สำคัญที่ปรากฏภายในวัดท่าพระเจริญพรตให้เป็นไปตามหลักวิชาการ ผู้เขียนจึงได้แบ่งการนำเสนอเนื้อหาในบทความนี้ออกเป็นประเด็นสำคัญ ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับวัดท่าพระเจริญพรต โบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต พุทธศิลป์ของพระพุทธรูปประธานภายใน

โบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต ไบเสมารอบโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต และการวิเคราะห์หลักฐานทางศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับวัดท่าพระเจริญพรต

วัดท่าพระเจริญพรต ตั้งอยู่ที่บ้านมะเกลือ ตำบลบ้านมะเกลือ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เดิมมีชื่อว่า “วัดบ้านมะเกลือ” ตรงตามชื่อของหมู่บ้าน (บริเวณโดยรอบบ้านแต่เดิมเป็นดงต้นมะเกลือ) ตั้งอยู่ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำปิง ข้อมูลตามประวัติเดิมเป็นวัดโบราณแต่ถูกทิ้งร้างจนเป็นป่ารกชัฏ จนถึงปี พ.ศ. 2465 พระอธิการเทียน ธมมสุวณโณ อดีตเจ้าอาวาสได้ปรับปรุงอาคารต่าง ๆ ได้แก่ โบสถ์และก่อสร้างมณฑปจำนวน 3 หลัง จนสามารถตั้งเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมายระเบียบของ กรมการศาสนาได้อีกครั้งหนึ่ง และมีเจ้าอาวาสดำรงตำแหน่งสืบกันมา ปัจจุบันมีพระนิโรธรักขิต (สุนทร ขนติโก) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 และยังเป็นเจ้าคณะอำเภอชุมตาบงด้วย วัดท่าพระเจริญพรตถือเป็นวัดประจำตำบลบ้านมะเกลือ และเป็นศูนย์กลางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียง เนื่องจากเป็นที่ตั้งของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลีด้วย (ประวัติวัดและหลวงพ่อ, ออนไลน์)

ภายในวัดท่าพระเจริญพรตมีโบราณสถานที่สำคัญและมีความน่าสนใจทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและพุทธศิลป์ ได้แก่ โบสถ์ก่ออิฐถือปูนภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอกเป็นพระประธาน เจดีย์ด้านหน้าโบสถ์เป็นเจดีย์ย่อมุมก่ออิฐถือปูนขนาดย่อมหนึ่งองค์ มีมณฑปก่ออิฐถือปูนขนาดเล็ก 3 หลัง และมีเจดีย์รายขนาดเล็กอีก 9 องค์ ในบทความนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอข้อมูลเฉพาะสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะทางพุทธศิลป์ร่วมสมัยอยุธยาตอนปลายเท่านั้น

โบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต : อิทธิพลพุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย

โบสถ์วัดท่าพระเจริญพรตเป็นโบสถ์ก่ออิฐถือปูนทรงโรงขนาด 5 ห้อง หันหน้าไปทางทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำปิง ส่วนบนเป็นเครื่องไม้ หลังคา 2 ตับ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาไม่มีมุขลด มีเพียงมุขเดียวทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ในลักษณะที่เรียกว่า “อาคารทรงคฤห์” (สมคิด จิระทัศนกุล, 2554) ซึ่งหมายถึงเรือนหรือสิ่งที่มีรูปเป็นเรือน (โชติ ภัลลยามิตร, 2548) ภายในมีพระพุทธรูปประธานปูนปั้นปางมารวิชัย (ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป) และพระพุทธรูปอเนกปางปูนปั้นปางมารวิชัยอยู่ข้างพระประธานด้านละ 1 องค์

ภาพประกอบที่ 1 ลักษณะพุทธศิลป์โบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต้านนอก

ภาพประกอบที่ 2 ลักษณะช่องหน้าต่างรูปกลีบบัว อิทธิพลช่างชาวเปอร์เซียในช่วงเวลาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ลงมา

เสาโบสถ์เป็นเสาทรงสี่เหลี่ยม มีบัวหัวเสาปลายกลีบบัวปูนปั้นตรงกลางสีแดงขอบสีน้ำเงิน คอเสาประดับด้วยการเขียนเป็นลายเฟื่องอุบะ ลงสีแดง สีเทาและสีน้ำเงินเป็นหลัก หน้าบันทั้งสองด้านเป็นฝากระดานไม้ ปัจจุบันมีการซ่อมแซมและวาดภาพพุทธประวัติลงไปในสมัยหลัง

ผนังด้านข้างทั้งสองด้านมีช่องหน้าต่างขนาดเล็กด้านละ 3 ช่อง ช่องวงกบหน้าต่างมีลักษณะสี่เหลี่ยม วงกบและบานหน้าต่างทำด้วยไม้ แต่ช่องหน้าต่างด้านนอกเจาะเป็นรูปกลีบบัว ลักษณะช่องหน้าต่างรูปกลีบบัวนิยมกันมากในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2199-2231) และมีปรากฏมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากช่างชาวมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่างจากเปอร์เซีย (จักรพันธ์ กังวาล และคณะ, 2550 ; สันติ เล็กสุขุม, 2550)

โบสถ์หลังนี้ ปัจจุบันมีประตูทางเข้า 2 ช่องอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ช่องประตูทางซ้ายมีบานประตูไม้แกะสลัก 2 บานประกบกัน ตรงกลางแกะเป็นลวดลายคล้ายลายช่อหางโต ขนาบข้างด้วยสัตว์หิมพานต์เป็นคู่ ๆ อาทิ หงส์ และสิงห์ เป็นต้น ด้านล่างแกะเป็นรูปหน้ากาลหรือเกียรติมุข ส่วนช่องประตูทางขวามีบานประตูไม้แกะสลัก 2 บานประกบกันเป็นรูปทวารบาลที่เรียกว่า “เสี้ยวกาง” ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานประติมากรรมของจีน แต่มีการปรับเครื่องทรงและอาวุธเป็นแบบไทย (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, 2550) ที่น่าสนใจคือทวารบาลด้านซ้ายถือหอกเป็นอาวุธ ส่วนทวารบาลด้านขวถือกริชเป็นอาวุธ ซึ่งการใช้กริชเป็นอาวุธนี้เป็นที่นิยมของชาวมุสลิมและชาวเปอร์เซียซึ่งเข้ามาติดต่อค้าขายและรับราชการในกรมท่าขวาจำนวนมากในสมัยอยุธยาตอนปลาย (ขวัญเมือง จันทโรจณี, 2541) ทวารบาลแต่ละตนยืนอยู่เหนือศีรษะยักษ์ที่ถือกระบองยืนอยู่ด้านล่าง

ส่วนด้านหลังโบสถ์หรือด้านทิศตะวันออก เดิมคงมีช่องประตูทางเข้าอีกหนึ่งช่อง แต่ถูกก่ออิฐปิดทับให้มีทางเข้าเฉพาะด้านหน้าเพียงด้านเดียว ซึ่งช่องประตูด้านหลังนี้ ปกติมักจะเป็นช่องประตูที่พระภิกษุเดินเข้าไปในตัวโบสถ์เพื่อทำสังฆกรรม ซึ่งจะเป็นคนละช่องกับคฤหัสถ์

ภาพประกอบที่ 3 บัวหัวเสาในโบสถ์
และลวดลายเฟืองอุษะประดับคอเสา

ภาพประกอบที่ 4 บานประตูไม้แกะสลัก
หน้าโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรตทางด้านขวา
เป็นรูปสี่แยกกางเหมือนอย่างทวารบาล
ในสถาปัตยกรรมจีน

ภาพประกอบที่ 5 บานประตูไม้แกะสลัก
โบสถ์วัดท่าพระเจริญพรตทางด้านซ้าย
เป็นลวดลายคล้ายลายช่อทางโตขนบ
ช่างด้วยรูปสัตว์หิมพานต์

พุทธศิลป์หลวงพ่อด : พระพุทธรูปปูนปั้นศิลปะอยุธยาตอนปลาย

ในโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต มีพระประธานเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก ลงรักปิดทอง ประทับอยู่บนฐานที่ค่อนข้างสูง ฐานล่างเป็นฐานสิงห์ ส่วนด้านบนที่ติดกับพระพุทธรูปเป็นฐานบัวกลุ่มโค้งแบบท้องสำเภา มีชายผ้าทิพย์ด้านหน้า พระพุทธรูปองค์นี้ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อด” เป็นที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาก

ลักษณะทางพุทธศิลป์โดยทั่วไป ส่วนพระเศียร พระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระขนงโค้ง เปลือกพระเนตรใหญ่ พระนาสิกโด่งจุ่มปลายเล็กน้อย พระโอษฐ์อูมค่อนข้างบาง ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมียาวแหลม พระวรกายสมส่วน นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เรียงยาวเสมอกัน หน้าตักกว้าง สังฆาฏิยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายสังฆาฏิรูปแหลมคล้ายกลีบบัวซี้ลง และต่อปลายโดยแยกหยักออกสองแฉก

จากลักษณะทางพุทธศิลป์ของหลวงพ่อด เมื่อเทียบกับพระพุทธรูปศิลปะต่าง ๆ ในประเทศไทยและสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วพบว่า หลวงพ่อดเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะพุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งพระพุทธรูปพุทธศิลป์ดังกล่าวนี้ เป็นที่นิยมสร้างตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.2172-2199) ลงมา ดังปรากฏพระพุทธรูปพุทธศิลป์เช่นนี้ที่วัดไชยวัฒนาราม และวัดชุมพลนิกายาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และพระพุทธรูปพุทธศิลป์ดังกล่าวนี้ก็นิยมสร้างเรื่อยมาจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา (ศึกตีชัย สายสิงห์, 2554 ; สันติ เล็กสุขุม, 2550)

ภาพประกอบที่ 6 หลวงพ่อด พระประธานปูนปั้นปางมารวิชัยในโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต พุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย

ใบเสมาศิลปะอยุธยาตอนปลายรอบโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต

รอบโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรตมีใบเสมาทำด้วยหินทรายเนื้อละเอียดปักอยู่โดยรอบทั้ง 8 ทิศ ใบเสมาเหล่านี้มีขนาดเล็ก บางใบสมบูรณ์ บางใบอยู่ในสภาพชำรุด ใบเสมารอบโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรตมีลักษณะปักอยู่บนฐานที่ยกขึ้นจากพื้นสูงประมาณ 1 เมตร นักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมเรียกองค์ประกอบทั้งชุดคือทั้งใบเสมาและแท่นสูงสำหรับปักเสมาว่า “เสมานั่งแท่น” โดยฐานนั้นก่อเป็นแบบฐานสิงห์ ตอนบนปั้นเป็นบัวได้รับใบเสมา ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย (สมคิด จิระทัศนกุล, 2554)

ภาพประกอบที่ 7 ใบเสมารอบโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรต พุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย จัดอยู่ในกลุ่มใบเสมาวัดไชยวัฒนาราม

ส่วนลักษณะพุทธศิลป์ของใบเสมา กลางแผ่นจะมีสัน ซึ่งยกสันขึ้นมาจากส่วนล่างคล้ายสันนอกเลาของบานประตู สันดังกล่าวนี้จะเชื่อมกับลายดอกไม้ในกรอบตอนบน ตอนกลางแผ่นมีตาบปลายงอนสลักลายวางทับอยู่ บางใบเป็นรูปคล้ายพวงอุษะห้อยมาจากด้านบน ส่วนโคนจะมีลักษณะเป็นกระจังหรือสามเหลี่ยม และมีลายบัวหางอยู่ล่างสุด อย่างไรก็ตาม ลักษณะพุทธศิลป์ของใบเสมารอบโบสถ์วัดท่าพระเจริญพรตก็มีลวดลายรูป

แบบที่ค่อนข้างแตกต่างกันไป ไม่อยู่ในรูปแบบเดียวกันทั้งหมด ใบเสมาลักษณะเช่นนี้จัดว่าอยู่ในกลุ่มใบเสมาวัดไชยวัฒนาราม ซึ่งสร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พินยาบุณนาค, 2550)

การวิเคราะห์หลักฐานทางศิลปกรรมร่วมกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์

จากข้อมูลทางด้านพุทธศิลป์ที่ผู้เขียนได้นำเสนอมานี้ข้างต้น จะเห็นได้ว่าทั้งตัวอาคารโบสถ์ บานประตู ช่องหน้าต่าง พระประธาน และใบเสมาของวัดท่าพระเจริญพรต ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย คือตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลงมาจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางพุทธศิลป์แล้ววัดท่าพระเจริญพรตอาจจะถูกสร้างขึ้นหรือมีความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปกรรมสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 หรือสมัยอยุธยาตอนปลาย

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ก็จะพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวกรุงศรีอยุธยาค่อนข้างสงบจากภัยสงครามกับพม่า ซึ่งเมืองนครสวรรค์เป็นอีกเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางจากด่านแม่ละเมา เมืองตาก

โดยเมืองนครสวรรค์ซึ่งตั้งอยู่ด้านในของพระราชอาณาจักร ไม่ใช่เมืองหน้าด่านหรือเมืองชายขอบก็ย่อมจึงมีความสงบสุขอยู่พอสมควร และยังเป็นอีกเมืองหนึ่งที่สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 หรือพระเจ้าเสือ พระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเสด็จพระราชดำเนินมาคล้องช้างในป่ามะเมีย จัตวาศก จุลศักราช 1064 (พ.ศ.2245) ดังปรากฏความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ว่า

“...ครั้นถึงวันอันกำหนด จึงเสด็จลงสู่เรือพระที่นั่งพร้อมด้วยเรือพระบรมโอรสาธิราชเจ้า และเรือท้าวพระยาเสนาบดีพิริยโยธาพลากรทวยหาญทั้งหลาย แวดล้อมโดยเสด็จพระราชดำเนินเป็นอันมาก จึงให้เคลื่อนขยายกระบวนนาวาพยุหไปโดยลำดับขลมารค ครั้นถึงท่าเรือแขวงเมืองนครสวรรค์ จึงเสด็จขึ้นตำหนักพลับพลาอยู่ตำบลบ้านหูกวาง แล้วทรงพระกรุณาให้ตั้งค่ายปีกกาล้อมฝูงช้างเถื่อน ณ ป่ายางกองทอง และให้ทำค่ายมั่นสำหรับจะกันช้างเถื่อนเข้าจับนั้น และให้เหล่าช้างเชือกไปไล่ล้อมกันช้างเถื่อนมาเข้าค่ายมั่น...” (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ), 2505)

ตำบลบ้านหูกวางที่กล่าวถึงในพระราชพงศาวดารนั้น คือตำบลหูกวาง อำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ห่างจากบริเวณวัดท่าพระเจริญพรตขึ้นมา

ทางเหนือตามลำแม่น้ำปิงประมาณ 40 กิโลเมตร ปัจจุบันบริเวณที่คลองข้างยังคงเป็นบึงน้ำอยู่ แต่สภาพบึงตื้นเขินมาก และยังมีถนนพระเจ้าเสือซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าสร้างเมื่อครั้งที่พระเจ้าเสือโปรดฯ ให้เจ้าฟ้าเพชรและเจ้าฟ้าพรตัดถนนข้ามบึงหูกวาง (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณณะ และคณะ, 2554)

เส้นทางการเสด็จมาคล้องช้างที่ตำบลบ้านหูกวาง เมืองนครสวรรค์ของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาได้ผ่านด้านหน้าวัดท่าพระเจริญพรตด้วย เนื่องจากวัดนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิง จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ที่อิทธิพลทางศิลปกรรมแบบอยุธยาตอนปลายจะขึ้นมาปรากฏว่ามีการสร้างอาคารและสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ขึ้นในเขตเมืองนครสวรรค์ ซึ่งร่วมสกุลช่างรูปแบบเดียวกับที่กรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะในชุมชนโบราณที่น่าจะเป็นจุดแวะพักของผู้คนในการสัญจรไปมาในแม่น้ำปิงทั้งระหว่างเมืองก็ดี หรือระหว่างอาณาจักรก็ดี

ในขณะเดียวกัน การค้าของป่าที่รุ่งเรืองในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายโดยเฉพาะช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยังทำให้บ้านเมืองในเขตพระราชอาณาจักรมีการค้าที่คึกคักตามไปด้วยไพร่ส่วนหนึ่งได้อพยพขึ้นมาเป็นไพร่ส่วยหาของป่ามาขาย ส่งเงินตราให้ราชสำนักแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน และตั้งถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณที่ใกล้กับแหล่งของป่าหรือชุมชนทางคมนาคมเล็ก ๆ เพื่อสะดวกต่อการหาส่วยส่งราชสำนัก เกิดกลุ่ม “ไพร่มั่งมี” ขึ้น ทำให้รูปแบบสังคมและเศรษฐกิจในขณะนั้นเกิดความเปลี่ยนแปลง (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546) เมื่อพิจารณาจากหลักฐานด้านการค้าของป่าในช่วงเวลาดังกล่าวก็พบว่า เมืองนครสวรรค์นั้นอยู่ในเขตหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งของป่าสำคัญแห่งหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา (วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, 2550) จึงเป็นไปได้ว่าชุมชนโบราณที่บ้านมะเกลือนั้น อาจจะมีพัฒนาการความเป็นชุมชนมาจากกลุ่มไพร่ส่วยในช่วงเวลาดังกล่าวก็เป็นได้

เมื่อมีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจก็ย่อมมีกำลังทรัพย์ที่จะรังสรรค์งานศิลปกรรมถวายไว้ในพระพุทธศาสนาได้ ซึ่งอาจมีการว่าจ้างช่างฝีมือจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นมาดำเนินการก่อสร้างโบสถ์ก็เป็นได้ เพราะลักษณะทางพุทธศิลป์ของหลวงพ่อโต พระประธานในโบสถ์ก็ไม่แตกต่างไปจากพุทธศิลป์พระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลายที่กรุงศรีอยุธยาเลย รูปแบบการสร้างช่องหน้าต่างเป็นรูปกลีบบัวที่เป็นอิทธิพลของเปอร์เซียซึ่งมีกลุ่มพ่อค้าที่เข้ามาติดต่อค้าขายของป่ากับราชสำนัก สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ชุมชนโบราณบ้านมะเกลือน่าจะมีความรู้เรื่องทางเศรษฐกิจอย่างมากในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลาย และพุทธศิลป์ภายในวัดท่าพระเจริญพรตก็คงเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากข้อมูลทางด้านพุทธศิลป์ที่ผู้เขียนได้นำเสนอมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าทั้งตัวอาคารโบสถ์ บานประตู ช่องหน้าต่าง พระประธาน และใบเสมาของวัดท่าพระเจริญพุทธ ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลาย คือตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลงมาจนถึงเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางพุทธศิลป์แล้ววัดท่าพระเจริญพุทธอาจจะถูกสร้างขึ้นหรือมีความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปกรรมสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 หรือสมัยอยุธยาตอนปลาย และหลวงพ่โตซึ่งเป็นพระประธานในโบสถ์วัดท่าพระเจริญพุทธก็ไม่มีอายุกว่า 600 ปีอย่างที่คนในท้องถิ่นเคยเข้าใจกันมาช้านาน เพราะไม่พบหลักฐานอื่นที่มีอายุเก่าไปกว่าสมัยอยุธยาตอนปลาย

นอกจากนี้ ภายในวัดท่าพระเจริญพุทธยังมีมรดกทางพุทธศิลป์อื่น ๆ ที่น่าสนใจ เช่น มณฑปจัตุรมุขจำนวน 3 หลัง พุทธศิลป์สมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งภายในประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองและพระพุทธรูป รอบนอกมณฑปมีลายปูนปั้นอิทธิพลศิลปะจีนร่วมสมัยและลงสีสวยงามเน้นสีน้ำเงินเป็นสีหลัก เจดีย์ย่อมุมและเจดีย์รายศิลปะอยุธยาตอนปลาย-รัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นต้น

วัดท่าพระเจริญพุทธจึงเป็นแหล่งรวบรวมพุทธศิลป์ที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดนครสวรรค์และภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะพุทธศิลป์สมัยอยุธยาตอนปลายที่ยังหลงเหลืออยู่นอกเขตพระนคร ควรที่จะได้รับการศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วนและเป็นระบบ มีการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง อันจะได้เติมเต็มให้กับวงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี พุทธศิลป์และสถาปัตยกรรมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ขวัญเมือง จันทโรจณี. (2541). **อาลัยรัก ขวัญเอยเมืองเอย**. พิษณุโลก : อนุสรณ์พิธิพระราชทานเพลิงศพนายขวัญเมือง จันทโรจณี.
- จักรพันธ์ กังวาล และคณะ. (2550). **กรุงเก่าถิ่นอารยธรรมเปอร์เซียในเมืองสยาม**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณณะ และคณะ. (2554). **รายงานการวิจัยเอกสารประวัติศาสตร์ เรื่อง เทียวเมืองพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศสยามมกุฎราชกุมาร พ.ศ.2450**. พิษณุโลก : ภาควิชา

ประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

โชติ กัลยาณมิตร. (2548). **พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ. **ประวัติวัดและหลวงพ่อ**. <http://www.xn--12c4bg7d9c1c.com/index.php?name=page&file=page&op=hisschool>. (26 กุมภาพันธ์ 2557).

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ภาคจบ). (2505). พระนคร : โอเดียนสโตร์. พินยา บุญนาค. (2550). **เสมา สีมา หลักสีมาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงครั้งแรกถึงครั้งหลัง และกรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. (2550). **หนังกวาง ไม้ฝาง ช้าง ของป่า : การค้าอยุธยาสมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

วัดท่าพระเจริญพรต. <http://www.web-pra.com/Amulet/วัดท่าพระเจริญพรต>. (5 พฤษภาคม 2559).

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2554). **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

สมคิด จิระทัศน์กุล. (2554). **รู้เรื่องวัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ พุทธสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

สันติ เล็กสุขุม. (2550). **เจดีย์ ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : มติชน.

สันติ เล็กสุขุม. (2550). **ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). **พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352)**. กรุงเทพฯ : มติชน.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2550). **วิถีเงิน-ไทย ในสังคมสยาม**. กรุงเทพฯ : มติชน.